

թուականէն մինչև ի ՊՂԵ ամի կատարման իւրոյ, սկիզբն ի Թօղթամիշ դանէն և ի Թամուրէն առեալ և ի կատարումն Զհանշէն վճարեցաւ»*: Լանկթամուրի պատմութիւնը վերջանում է 1440 թուով, իսկ «Յիշատակարանը» տալիս է մեզ ՊՂ—ՊՂԲ թուերի դէպքերը Էջմիածնի հայրապետական Աթոռի վերանորոգութեան մասին: Բայց եթէ Կիրակոսը ՊՂԵ թուականով է վերջացած համարում, պատճառն այն է, որ Թովման իւր «Յիշատակարանի» վերջին գլուխը գրել է ՊՂԴ թուականի վերջերին կամ ՊՂԵ թուականի սկզբներին**:

Այդ երկու աշխատութիւնները ԺԴ. դարու վերջերի և ԺԵ-ի առաջին կէսի համար առաջնակարգ նշանակութիւն ունեցող աղբիւրներ են: Նոքա իւրեւ պատմական երկեր շատ թերութիւններ ունին. ոչ միայն երեւոյթների իրար կապակցուած և պատճառաբանական զարգացման նկարագրութիւններ չեն, այլ շատ անգամ պատմութեան ընթացքը խճողուած է դէպքերի խառնափնդոր դասաւորութեամբ և մինչև սնոտիապաշտութեան հասած գիւրահաւատ բացատրութիւններով: Թովման իւր ժամանակի մարդն է, այն էլ վանական մթնոլորտում կրթուած, մանաւանդ որ իւր պատմութիւնը մեծ մասով յիշողութեան վերայ է հիմնած և ծերութեան հասկում՝ 50 տարին անց՝ սկսած***: «Յիշատակարանն» էլ պատմութեան նոյն առաւելութիւններն ու պակասութիւններն ունի. այդ մեծ երևութի ծագման և ըմբռնողութեան պատճառաբանութիւնների և կշռադատութիւնների մէջ թոյլ և մակերեսու Բայց և այնպէս պատմութեան համար նոքա անգնահատելի աղբիւրներ են իւրեւ ժամանակակից և ականատես անձի նկարագրութիւն, առանց որոնց մեր տեղեկութիւնները թերի կլինէին ժամանակի այնպիսի դէպքերի մասին, որպիսին արիւնարբու Լանկթամուրի և նորա յաջորդների արշաւանքներն են և հայրապետական Աթոռի վերանորոգութիւնը Էջմիածնում: Թէպէտ բազմաթիւ յիշատակարաններ ունինք ձեռագիրների մէջ այդ շրջանի համար, բայց նոքա կցկտուր են և պատմութեան ընթացքի համար լիովին գաղափար չեն տալիս: Թովմայի պատմութիւնը ազգային շրջանակից դուրս հանրամարդկային պատմութեան համար ևս մի կարևոր աղբիւր է, Լանկթամուրի նման պատմական խոշոր անձի հետ կապուած լինելով ուստի և գիտնականների ուշադրութեան արժանացած: Ոչ պակաս կարևոր է «Յիշատակարանը» իւրիւ Հայոց եկեղեցական պատմութեան այդ առաջնակարգ երևութի միակ ամբողջական նկարագրութիւն:

Պատմական երկերի կարգում պէտք է դնել և նորա փոքր

* Նոր Նիւթեր. Ար. 745. (6): ** Կոստանեանց. 86. *** Պատմ. 44.